

GEËNGAGEERDE WETENSCHAP

Harry Hoefnagels, *Wetenschap en de bedreigde menselijke toekomst* — Baarn, Ambo & Schoten, Westland 1989, 186 blz., 595 Bfr. ISBN 90-263-0994-5

De ondertitel van dit werk luidt : 'Een onorthodoxe inleiding tot de wetenschapsleer'. Ik ben het hiermee helemaal eens, in het bijzonder met het onorthodoxe karakter van dit werk. Of dit nu een positief dan wel een eerder negatief kenmerk is van dit boek, is het probleem dat mij heeft geplaagd doorheen de lectuur ervan. Ik zou het boek omschrijven als een intrigerende denkoefening, een voorstel om over na te denken, maar met een massa vraagtekens.

De auteur is een socioloog met een duidelijke interesse voor de natuurwetenschappen. Dit laat hem toe — en dat maakt dit boek tot een intrigerende en uitdagende tekst — de mens- en natuurwetenschappen op elkaar te betrekken en een poging te wagen verbanden tussen beide bloot te leggen. Het nadeel van dergelijke aanpak is eveneens bekend : grootse, maar onvermijdelijk vage schetsen van de wereld(re)evolutie, gewaagde uitspraken over de toekomst, nog meer gewaagde uitspraken over ontwikkelingen in de wetenschappelijke methodologie, zowel wat de mens- als de natuurwetenschappen betreft.

In de eerste hoofdstukken verdedigt Hoefnagels de stelling dat de sociologie een noodzakelijk kritische activiteit hoort te zijn. De traditionele sociologie heeft slechts een systeembestendigend karakter : "De gangbare en de kritische sociologie hebben ... een verschillend kennisideaal. Terwijl de eerste zich ziet als instantie die in het maatschappelijk proces bruikbare kennis over sociale verschijnselen en processen verschaft, ziet de kritische sociologie zich als activiteit waardoor de samenleving helderheid over zichzelf moet krijgen" (blz. 27).

De volgende stap is de vaststelling dat, volgens Hoefnagels, onze maatschappij en de wetenschappelijke-technologische praktijk die haar eigen is, in crisis verkeert. Zij komt uit een periode waarin onbepaalde groei als mogelijk werd beschouwd terwijl nu duidelijk blijkt (cfr. de rapporten van de Club van Rome) dat overal grenzen zich opdringen, qua grondstoffen, qua energie, qua bevolkingstoename, qua levenskwaliteit, enzovoort. Niet de gevestigde sociologie, maar de kritische sociologie heeft hier een taak te vervullen. De stelling waar Hoefnagels toe komt, is dat de wetenschappelijke methode zelf aan verandering toe is. "De ontwikkeling van onze wetenschap verzekert snelle toename van het soort van kennis met behulp waarvan de natuur aan door de mens gestelde doeleinden dienstbaar kan worden gemaakt; die ontwikkeling biedt geen garantie dat wij tijdig over de kennis van de natuur zullen beschikken die nodig is om de natuur zo in stand te houden, dat menselijk leven mogelijk blijft" (blz. 36).

Zo belanden we bij de, zonder twijfel, meest originele stelling van het boek. De menswetenschappen moeten zich niet langer spiegelen aan het ideaal van de natuurwetenschappen, het omgekeerde is nu noodzakelijk. De natuurwetenschappen kunnen op dezelfde leest worden geschoeid als de kritische sociologie ! Met andere woorden, de auteur pleit hier voor niets minder dan een 'verstehende' natuurwetenschap, een hermeneutiek van de natuur. In een paar zinnen samengevat, is de gedachtengang dat, om de ontwikkeling van

de natuur binnen haar grenzen te begrijpen, het noodzakelijk is de natuur *als geheel* te bestuderen. Met een wetenschappelijke aanpak die het fragmenteren als basismethode hanteert, zal dit niet lukken. Daarom moet de stap worden gezet naar een methode die het geheel probeert te vatten. Maar, gegeven het probleem feitenmateriaal over een dergelijk complex systeem te vergaren, zal men gedwongen zijn op basis van beperkt materiaal, te suggereren, te vermoeden, te gokken, te interpreteren. Is dit wel mogelijk? Hoe zou een dergelijke methode eruit zien?

De hoofdstukken acht en negen ('De door Prigogine aangekondigde metamorfose van de wetenschap' en 'Convergerende wetenschap van de natuur en kritische sociologie') behandelen kort en beknopt het werk van Ilya Prigogine, fysisch chemicus en Nobelprijswinnaar, waarvan door menigeen wordt beweerd dat zijn theorieën over zelf-organisatie en dissipatieve structuren een nieuwe periode in het wetenschappelijke denken betekenen. Zonder in details te treden, kan men beweren dat een aantal concepten zoals determinisme, voorspelbaarheid, causaliteit, organisatie, orde-wanorde, complexiteit, door het werk van Prigogine een nieuwe invulling heeft gekregen. (Zie bijvoorbeeld (met Isabelle Stengers), *La nouvelle alliance, métamorphose de la science*, NRF, Parijs, 1979; *From Being to Becoming*, Freeman, San Francisco, 1980; (met Isabelle Stengers), *Entre le temps et l'éternité*, Fayard, Parijs, 1988). Het is inderdaad juist dat men in zijn meer filosofische geschriften kan lezen dat hij een interpreterende wetenschappelijke methode verdedigt contra de expliciete, berekenende newtoniaanse methode. Maar, zoals Hoefnagels terecht opmerkt, het zou overdreven zijn op grond van dit bewijsmateriaal reeds te poneren dat een nieuwe wetenschappelijke methode het levenslicht heeft gezien. "Wat ik zocht, heb ik bij Prigogine niet gevonden. Ofschoon hij benadrukt dat de wetenschapsbeoefenaar zich ervan bewust moet zijn, deel uit te maken van de door hem bestudeerde natuur, komt de plundering van de natuur, die door de gangbare wetenschap mogelijk wordt gemaakt, niet ter sprake" (blz. 95). Vermeld ik hier kort dat ik het volslagen oneens ben met de omschrijving dat "natuurlijke systemen in een toestand ver van het thermodynamische evenwicht een gedrag kunnen vertonen dat niet in overeenstemming is met de wetten van de mechanica" (blz. 91). Vanuit thermodynamisch oogpunt heeft de mechanica hier namelijk niets te vertellen, dus kan men moeilijk beweren dat er een gedrag is, niet in overeenstemming met de wetten van de mechanica wanneer deze niet van toepassing zijn. Dergelijke onnauwkeurige formuleringen leiden snel tot de opvatting dat het menselijk leven de wetten van de natuur kan overtreden, wat een absurde uitspraak is. Het is slechts een detail, maar ik vermeld het omdat dit foutief beeld al te vaak wordt gehanteerd.

Ook de technologie en de economie ontsnappen niet aan de aandacht van Hoefnagels. Zoals reeds gezegd, is dit werk zeer breed van aanpak. Op een consistente wijze, is het een illustratie van de nieuwe denkmethode die het verdedigt. Hier wordt voortdurend geïnterpreteerd. Voor de lezer neemt hoofdstuk 12 ('Wat is maatschappelijk geëngageerde sociologie wetenschappelijk waard?') wel een bijzondere plaats in: de auteur schetst zijn eigen wetenschappelijke ontwikkeling van orthodox socioloog tot de auteur van een onorthodoxe inleiding tot de wetenschapsleer. Dit komt trouwens tegemoet aan een eis van de schrijver, namelijk dat zelf-reflectie een integraal deel van de/een nieuwe methode moet uitmaken. Ik vermeldde het al in de inleiding: zelfs wanneer men, zoals deze bespreker, een diepe sympathie opvat voor het voorstel van Hoefnagels, dan blijft er toch

nog een hoop vragen. Indien Prigogine een eerste poging vertegenwoordigt, hoe moeten we te werk gaan om de nieuwe wetenschapsleer te ontwikkelen ? Hoe zal ze eruit zien ? Is ze ook toepasbaar in de wiskunde ? Vooral wat dit punt betreft, wordt de lezer sterk getroffen door de soms anti-mathematische houding van de auteur (bijvoorbeeld blz. 85 : "Als harde wetenschap bedreven biologie gaat voorbij aan de rijkdom van de levende natuur; het serieuze wetenschappelijke werk vindt plaats in laboratoria waar exacte, liefst mathematische kennis ... wordt ontwikkeld"). Is een nieuwe logica vereist of niet ? Hoewel we het boek in eerste instantie moeten lezen als een pleidooi voor de noodzaak van een verandering in ons denken, vinden we dat het uitwerken van de methode zelf noodzakelijkerwijze toch de volgende stap moet worden, wil het project geloofwaardig blijven. Kortom, een intrigerende denkoefening die moet worden voortgezet.

Een laatste punt moet worden vermeld. Het boek is samengesteld uit een reeks artikelen die Hoefnagels heeft gepubliceerd tussen 1966 en 1987. De opdracht van de auteur was dus, in de eerste plaats, een kader te construeren waarin meer dan twintig jaar arbeid een plaats kan vinden. De gevolgen van een dergelijke onderneming zijn bekend. Soms moet de auteur de meest merkwaardige bindstukken verzinnen om aan de tekst een (illusie van) continuïteit te geven. Van deze taak heeft Hoefnagels zich schitterend gekwet. Maar, herhalingen wegstrijken, valt moeilijker. En, hoewel de schrijver ons in de inleiding verzekert dat dit gebeurd is, hebben we toch de indruk dat hij een flink stuk strenger had mogen zijn : hij herhaalt de centrale stelling op zijn minst tienmaal in allerlei varianten. Duidelijker en onorthodoxer kan niet.

Jean Paul VAN BENDEGEM

KUNST EN WAANZIN

Ernst Kris, *De esthetische illusie*. Meppel-Amsterdam, Boom & Deurne, Denis, 1989, 120 blz., 530 Bfr., ISBN 90 6009 814 5

Wanneer men het gezond verstand — wat dit ook moge betekenen — als norm stelt, hebben kunstenaars (vaak samen met de filosofen) zelden een goede pers. Men houdt ze voor 'een beetje gek' en bijgevolg verdraagt men wel een en ander van hen. Ze mogen dus een beetje uitzinnig zijn, een 'bohemien-leven' leiden, asociale trekjes vertonen, zich overleveren aan luimen, voor een tijdje uit het openbaar leven verdwijnen, onberekenbaar in allerlei afspraken zijn, hun geld slecht beheren, en bovendien rekent men hun openbaar dronkenschap of zedenschennis niet altijd erg aan — tenzij 'men een beetje zwartgallig' is. Sommigen komen wel eens in de gevangenis terecht, of in een psychiatrische instelling of in een oord waar men zich van een en ander dient te onttinnen. Maar dan zijn de excuses vlug geformuleerd : 'het zijn kunstenaars — wat wil je ?'.